

هویت ملی و دینی؛ تکیه‌گاه تاریخی ملت ایران

گفت‌وگو با مهندس محمد توسلی

اشاره: مهندس محمد توسلی در سال ۱۳۴۰ از دانشکده فنی

مبانی تفکر طیف نیروهای ملی - مذهبی که از گرایش‌های

مختلف نیز برخوردارند چیست و چه نقاط

اشتراکی برای این طیف قائل هستید؟

□ نقاط اشتراک طیف نیروهای ملی -

مذهبی بر هویت ملی و دینی ملت ما استوار

است. سابقه تاریخی و تحلیل روحیات و

شخصیت ایرانی‌ها نشان می‌دهد که ملت

ایران، همواره بر هویت ملی و دینی خود

تأکید و تصریح داشته است. در سخنان

شخصیت‌های سیاسی و دینی تاریخ صدسال

اخیر - از جمله سیدجمال‌الدین اسدآبادی،

سیدحسن مدرس و دکتر محمد مصدق -

تأکید بر ایرانی‌ت و اسلامیت، آشکارا دیده

می‌شود. این واقعیت فرهنگی - اجتماعی

آن‌چنان با شخصیت عموم ایرانیان آمیخته

است که هرگاه پیروان برخی از نحله‌های

فکری کوشش کرده‌اند که یکی از این دو پایه

هویت ایرانیان را حذف کنند یا کمرنگ جلوه

دهند، با واکنش مردم روبه‌رو شده‌اند.

واکنش مردم در برابر کشف حجاب، تغییر مبدأ تاریخ ایران از هجری

شمسی به شاهنشاهی و حذف تاریخ نهضت ملی ایران و نماد آن -

دکتر مصدق - قبل و بعد از انقلاب نمودار این واقعیت تاریخی است.

استاد شهید مطهری، در کتاب "خدمات متقابل ایران و اسلام"، که متن

تدوین شده سخنرانی‌های آن روانشاد در جلسات انجمن اسلامی

مهندسين در سال ۱۳۴۶ است، هم‌کنشی این دو هویت مردم ایران را در

بستر تاریخی نشان داده است. بنابراین، به لحاظ تاریخی، هویت این جریان

فرهنگی و تاریخی در کشور ما برجسته و مشخص است.

در سال ۱۳۴۰، با تأسیس جمعیت نهضت آزادی ایران شاید برای

نخستین بار در تاریخ احزاب سیاسی ایران، این واقعیت تاریخی در مرامنامه

نهضت، توسط زنده‌یاد مهندس مهدی بازرگان مطرح شد. در آنجا گفته

شده که "ما مسلمان، ایرانی و مصدقی هستیم" و مفهوم هر یک توضیح داده

دانشگاه تهران در رشته مهندسی راه و

ساختمان فارغ‌التحصیل شد. در دوران

دانشجویی، عضو انجمن اسلامی

دانشجویان، جبهه ملی و از فعالان

نهضت آزادی بود. وی در روز عاشورای

۱۳۴۰ لطف‌الله میثمی را به عضویت

نهضت آزادی درآورد. در مهرماه ۱۳۴۱

برای ادامه تحصیل و اخذ درجه دکترا به

اروپا و آمریکا رفت. در این دوران از

اعضای فعال کنفدراسیون دانشجویان

ایرانی در خارج از کشور به‌شمار

می‌رفت. پس از بازگشت به ایران، به

فعالیت‌های کارشناسی - تخصصی و

همچنین سیاسی پرداخت. با دستگیری

سران و اعضای سازمان مجاهدین در

شهریورماه ۱۳۵۰، به‌دنبال فعالیت‌ها

برای نجات زندانیان، دستگیر و در

بیدادگاه نظامی شاه به یک‌سال حبس

محکوم شد. پس از آزادی، دوباره با سازمان مجاهدین ارتباط برقرار

نمود. ایشان در سال‌های ۱۳۵۶ و ۱۳۵۷، در آستانه مبارزات برای

پیروزی انقلاب، فعالیت‌های چشمگیری داشت. پس از پیروزی

انقلاب، به‌عنوان اولین شهردار تهران برگزیده شد. در دهه شصت و

هفتاد، فعالیت‌های خود را در نهضت آزادی ایران ادامه داد و در همین

راستا دو بار بازداشت شد. بازداشت سوم ایشان همراه با دیگر

اعضای نهضت آزادی در ۱۸ فروردین ۱۳۸۰ بود که به محاکمه

ایشان منجر شد. مهندس توسلی هم‌اکنون در انتظار حکم دادگاه

تجدید نظر به‌سر می‌برد.

در این گفت‌وگو آقای مهندس توسلی ترجیح دادند به دو سؤال

اول از پانزده سؤال نشریه چشم‌انداز ایران پاسخ دهند. امیدواریم

در گفت‌وگوهای بعدی به دیگر پرسش‌ها هم به تفصیل پاسخ دهند.

شده است. در تحلیل‌ها و اعلام مواضع نهضت‌آزادی ایران و نوشته‌های شادروان مهندس بازرگان در سال‌های پس از پیروزی انقلاب، به‌ویژه در دهه شصت، با توجه به گرایش‌هایی که سعی بر کمرنگ نشان دادن هویت ملی ایرانیان داشتند و قرائت خاصی از هویت دینی را مطرح می‌کردند، عجین بودن هویت دینی و ملی به تفصیل مورد تأکید قرار گرفته است. مقاله "ایران و اسلام" مهندس بازرگان در کتاب "بازیابی ارزش‌ها" در سال ۱۳۶۰ نمونه‌ای از این تلاش فرهنگی است. اگرچه بنیانگذاران نهضت‌آزادی ایران - مرحومان مهندس بازرگان، دکتریدالله سبحانی و آیت‌الله طالقانی - و فعالان آن همواره در طول چند دهه گذشته در خدمات فرهنگی خود بر مبنای هویت دینی و ملی ایرانیان پای فشرده‌اند، هیچ‌گاه این ارزش‌ها را در انحصار خود یا حزبشان ندیده‌اند و عموم ملت ایران را در این امر شریک دانسته‌اند و می‌دانند.

■ واژه "ملی - مذهبی" از چه مقطعی در فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی سال‌های اخیر مطرح شده است؟

□ واژه ملی - اسلامی، از سال‌ها پیش توسط شخصیت‌ها و جریان‌های روشنفکری دینی، از جمله مهندس بازرگان و نهضت‌آزادی ایران، به کار برده شده است. اما واژه "ملی - مذهبی" پس از انتخابات دوم خرداد ۱۳۷۶، در انتخابات اولین دوره شوراها در سال ۱۳۷۷، توسط مجله ایران‌فردا مطرح و در مقالات متعددی نظریه‌پردازی (تئوریزه) شد تا به عنوان تابلو فعالیت‌های جبهه‌های احزاب، گروه‌ها و گرایش‌های مختلف این طیف اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد. البته در انتخابات نخستین دوره شوراها، مجموعه احزاب و گروه‌های سیاسی این طیف نتوانستند بر فهرست واحدی از نامزدها توافق کنند و از این رو نهضت‌آزادی ایران و دوستان آقای مهندس سبحانی، هریک ستاد انتخاباتی مستقلی تشکیل دادند و فهرست جداگانه‌ای ارائه کردند.

■ در انتخابات مجلس ششم، همکاری‌ها چگونه شکل گرفت؟

□ در انتخابات دوره ششم مجلس، سرانجام بر همکاری مشترک توافق شد و ائتلاف نیروهای ملی - مذهبی بر اساس آیین‌نامه‌ای صورت گرفت. در آن انتخابات، یک ستاد هماهنگی از نمایندگان نهضت‌آزادی ایران و نیروهای ملی - مذهبی تشکیل شد و تمامی تصمیمات و اقدامات دو ستاد مستقل را به صورت اقناعی و توافق کامل هماهنگ کرد. به‌رغم رد صلاحیت بسیاری از نامزدهای شناخته‌شده ائتلاف مزبور در تهران و تعدادی از شهرهای کشور، ائتلاف نامزدهایی را معرفی کرد و مورد حمایت قرار داد و تعدادی از آنان در تهران و شهرهای دیگر اکثریت قابل ملاحظه آرای مردم را به دست آوردند، اما با تمهیداتی هیئت‌های نظارت بر انتخابات و تأیید شورای نگهبان، تعدادی از آنها - از جمله آقای علیرضا رجایی در تهران و آقای دکتر رحمان کارگشا در اراک - حذف شدند. در انتخابات یادشده، جایگاه و پایگاه اجتماعی ائتلاف نیروهای ملی - مذهبی برای مردم و صاحب‌نظران مشخص شد.

■ بعد از انتخابات مجلس ششم، همکاری‌ها چگونه ادامه یافت؟

□ نهضت‌آزادی ایران از آغاز، همکاری را تنها با گروه‌های شناسنامه‌دار، با مواضع مشخص و اعلام شده، مجاز می‌دانست و بر این

اساس، آیین‌نامه‌ای تهیه شد که به تصویب و امضای نمایندگان هشت گروه تشکیل‌دهنده ائتلاف رسید. در آن آیین‌نامه، ضمن این که مواضع سیاسی ائتلاف مشخص شده بود، ادامه همکاری به طور موقت برای مدت شش ماه تعیین گردید تا افراد و گروه‌هایی که شناسنامه مشخصی نداشته‌اند، خود را در قالب گروه‌های باهویت، مرامنامه و اساسنامه معین متشکل کنند.

■ هدف از ادامه همکاری چه بود و آیا گروه‌های شناسنامه‌دار تشکیل شد؟

□ هدف اصلی ادامه همکاری، آماده‌شدن برای شرکت مؤثرتر در

این واقعیت فرهنگی - اجتماعی آن چنان با شخصیت عموم ایرانیان آمیخته است که هرگاه پیروان برخی از نحله‌های فکری کوشش کرده‌اند که یکی از این دو پایه هویت ایرانیان (ملی یا مذهبی) را حذف کنند یا کمرنگ جلوه دهند، با واکنش مردم روبه‌رو شده‌اند. واکنش مردم در برابر کشف حجاب، تغییر مبدأ تاریخ ایران از هجری شمسی به شاهنشاهی و حذف تاریخ نهضت ملی ایران و نماد آن - دکتر مصدق - قبل و بعد از انقلاب نمودار این واقعیت تاریخی است

انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۰ بود. اما به علت بروز بحران‌های مختلف در سال ۱۳۷۹ و بازداشت‌های گسترده در پایان سال ۷۹ و آغاز سال ۱۳۸۰ این مهم صورت نگرفت.

■ چرا نهضت‌آزادی ایران بر همکاری با احزاب و گروه‌های شناسنامه‌دار تأکید دارد؟

□ تجربه تاریخی نشان داده است که همکاری احزاب شناسنامه‌دار با گروه‌ها و افرادی که شناسنامه فکری و مواضع مشخص ندارند، مفید نیست و حتی در مواردی می‌تواند مخاطراتی را برای آنها و همکاری‌هایشان پدید آورد. فعالیت و همکاری جبهه‌های و ائتلاف در مقاطع انتخابات به شرطی مقرون به صلاح و مفید است که همه احزاب عضو جبهه مشترک یا ائتلاف بتوانند در تمام مراحل از عملکرد مجموعه دفاع کنند. گروه‌هایی که مواضع مشخص و اعلام‌شده‌ای ندارند و کسانی که به صورت فردی فعالیت سیاسی می‌کنند، ممکن است که در جریان مبارزات و افت‌وخیزهایی که در مسیر آن به طور طبیعی رخ می‌دهد، دست به اقداماتی بزنند و یا اظهارنظرهایی کنند که امنیت همکاری جمعی و حتی مواضع توافق‌شده جمعی را با مخاطرات جدی روبه‌رو سازد و موجب

ضربه زدن به فعالیت‌های اجتماعی شود.

■ می‌توانید به نمونه‌ای از این تجربه تاریخی اشاره کنید؟

□ در سال ۱۳۳۹، که جبهه ملی دوم تشکیل شد، دو دیدگاه وجود داشت، یک دیدگاه به کلی مخالف فعالیت احزاب و عضویت آنان در جبهه ملی بود و دیدگاه دیگر بر این باور بود که جبهه ملی باید از ائتلاف تشکل‌های سیاسی پدید آید. دکتر خنجی که معتقد به دیدگاه اول و مبلغ آن بود، حزب سوسیالیست خود را منحل کرد، ولی عملاً در درون جبهه ملی ایران به کار تشکیلاتی و ایدئولوژیک پرداخت. این اقدام از یک سو با

سیاسی آن با قاطعیت پای فشرد. اگرچه به خاطر وجود شرایط اختناق، بعد از سال ۱۳۴۴، فعالیت جبهه ملی سوم و همه احزاب سیاسی که مبارزات علنی و مسالمت‌آمیز داشتند متوقف شد، امروزه که نقش احزاب و نهادهای مدنی در شکل‌گیری جامعه مدنی به عنوان یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر مورد توجه قرار گرفته و در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز جایگاه آن مشخص شده است، جا دارد که تجربه‌های گذشته در همکاری‌های اجتماعی به کار بسته شود.

■ آیا طیف نیروهای ملی - مذهبی در حال حاضر تشکل خاصی دارند؟

□ همکاری نیروهای ملی - مذهبی پس از دوره ائتلاف برای انتخابات مجلس ششم و در چارچوب آیین‌نامه موقت، تا پایان سال ۱۳۷۹ از طریق شورای هماهنگی مرکب از نمایندگان هشت گروه ادامه داشت، ولی پس از بازداشت‌های سال ۱۳۸۰ به کلی متوقف شد و از آن زمان تاکنون همکاری جمعی جدیدی وجود نداشته است.

■ افرادی که به نام فعال ملی - مذهبی به صورت مصاحبه و یا مقاله اظهار نظر می‌کنند، مربوط به کدام تشکل سیاسی هستند؟

□ مطالبی که توسط این افراد به صورت مصاحبه، گفت‌وگو یا نوشتار بیان می‌شود، صرفاً نظرات شخصی آنان است و ارتباطی با تشکل‌های سیاسی این طیف ندارد.

■ چرا این افراد به صورت تشکل خاص و شناسنامه‌دار اظهار نظر نمی‌کنند؟

□ توصیه نهضت آزادی ایران به این دوستان عزیز همواره این بوده است که بر اساس مفاد آیین‌نامه مصوب سال ۱۳۷۹ یا به تشکل‌های سیاسی موجود بپیوندند و یا تشکل جدیدی را به وجود آورند و به نام آن تشکل مصاحبه و اظهار نظر کنند. بر اساس توافق سال ۱۳۷۹ واژه "ملی - مذهبی" که یک جریان فرهنگی و تاریخی را توصیف و معرفی می‌کند، مشاع است و در انحصار هیچ فرد و گروهی نیست. این جریان، سازمان و تشکیلات خاصی ندارد و کسی نمی‌تواند سخنگوی تشکیلاتی آن باشد و این عنوان تنها در همکاری‌های جبهه‌ای تشکل‌های سیاسی شناسنامه‌دار طیف نیروهای ملی - مذهبی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

اگرچه بنیانگذاران نهضت آزادی ایران - مرحومان مهندس بازرگان، دکتریدالله سحابی و آیت‌الله طالقانی - و فعالان آن همواره در طول چند دهه گذشته در خدمات فرهنگی خود بر مبنای هویت دینی و ملی ایرانیان پای فشرده‌اند، هیچ‌گاه این ارزش‌ها را در انحصار خود یا حزبشان ندیده‌اند و عموم ملت ایران را در این امر شریک دانسته‌اند و می‌دانند

اعتراض شدید سازمان دانشجویان جبهه ملی روبه‌رو شد و از سوی دیگر، سایر تشکل‌های سیاسی درون جبهه ملی با آن به مخالفت برخاستند. سرانجام، با مداخله مرحوم دکتر مصدق و حمایت او از دیدگاه دوم، یعنی ائتلاف احزاب سیاسی در جبهه ملی، جبهه ملی دوم منحل شد و جبهه ملی سوم با مشارکت احزاب و گروه‌های شناسنامه‌دار شامل نهضت آزادی ایران، حزب ملت ایران، حزب مردم ایران، جامعه سوسیالیست‌های نهضت ملی (نیروی سوم) و سازمان دانشجویان جبهه ملی تشکیل گردید. دکتر مصدق در مکاتبات خود با شورای مرکزی جبهه ملی، بر این نظر پای فشرد که "جبهه ملی، مرکز احزاب و اجتماعات و دسته‌جاتی است که برای خود تشکیلاتی دارند و مرامی جز آزادی و استقلال ایران ندارند"، حال آن که شورای مرکزی جبهه ملی معتقد بود که "جبهه ملی ایران واحد مستقل تشکیلاتی سیاسی است که مرکب است از احزاب و افراد و جمعیت‌ها و اتحادیه‌ها و عناصر وطن‌خواه که به اصول هدف‌ها و منشور جبهه ملی ایران معتقد و وفادارند".

دکتر مصدق در حدود چهل سال قبل بر نقش و ضرورت شکل‌گیری احزاب سیاسی، به عنوان نهادهای مدنی، و کارکرد تربیتی و اجتماعی -